

## Rusalki in het Slavische volksgeloof

*Rusalki* (waternimfen) noemen de Slaven vrouwelijke demonen die op de aarde verschijnen in de week vóór of na het feest van de Drievuldigheid. Deze week noemt men dan ook '*Rusalnaja*' (een naam die teruggaat op het Latijnse *Rosalia*, het feest van de bloeiende rozen). Voorstellingen over *rusalki* kwamen voor bij de Russen, de Oekraïners, de Wit-Russen, in Oost-Polen, en hier en daar in de Slovaakse Karpaten en in de Balkan (in Roemenië en in het Noorden van Bulgarije, waar zij *rusalii*, *rusaltsje* en *rusalile* genoemd werden). In het westen van Noord-Rusland zijn de namen bekend van de waternimfen *Rozalie* en *Rozemunde*. In verschillende tradities worden *rusalki* (of personages die daarop lijken) ook *navki* of *mavki* genoemd (verwant met het woord *nav*', in de betekenis van de *geest van de overledenen*, of ook nog *mertvoesjki* (dode zielen). In het volksgeloof zijn *rusalki* dus de geesten van de overledenen. Men geloofde dat meisjes die vóór hun huwelijk gestorven waren, *rusalki* werden, in het bijzonder zij die reeds uitgehuwelijkt (verloofd) waren, maar vóór de dag van hun bruiloft gestorven waren. Men geloofde ook dat meisjes en kinderen die in de *rusalnaja*-week gestorven waren, ook diegenen die in een rivier of een meer verdronken waren, *rusalki* werden. Ook borelingen die ongedoopt gestorven waren, konden *rusalki* worden. In de *rusalnaja*-week moesten mensen, van wie gestorven familieleden *rusalki* geworden waren, bepaalde herdenkingsriten in acht nemen. In die week was het voor hen, en vaak ook voor de hele gemeenschap, verboden bepaalde werken uit te voeren. Het was met name verboden te spinnen, te weven, te naaien, op het veld en in de moestuin te werken, de oven of de muren van het huis met klei in te strijken en hout te halen in het bos. Voor het slapen gaan liet men het avondeten op de tafel staan voor de *rusalki*, en men hing in de bomen in de buurt of op de omheining rond het huis kleren voor hen op.

De voorstellingen over de *rusalki* verschilden van streek tot streek. In West-Polesië (Oekraïne) zei men dat het mooie jonge meisjes waren, naakt of in een witte feestkledij (eigenlijk het kleeid waarin men hen had begraven), met losgemaakte haren en een krans op het hoofd (precies op deze wijze, als een verloofde namelijk, tooide men in Polesië gestorven ongehuwde meisjes, als om op hun begrafenis een symbolisch huwelijksfeest te vieren). Op andere plaatsen (Wit-Rusland, Noord-Rusland) hadden *rusalki* de gedaante van griezelige, gedrochtelijke oude vrouwen met verwarde haren die hun borsten achterover hun schouders gooiden. Zulke *rusalki*, gebochelde oude vrouwtjes, zwart en behaard, doen nog het meest van al denken aan heksen. Men zei ook dat hun borsten van steen of van ijzer waren en dat zij naakt of in lompen ronddwaalden, met een stok, een pook of een stamper in hun handen. In Zuid-Rusland werden de *rusalki* lieflijker voorgesteld, al droegen ze ook daar de attributen van de overledenen: ze waren lang, in het wit gekleed, hadden losgemaakte haren, hun gezicht was onzichtbaar, hun handen koud, soms waren hun ogen gesloten. Slechts op enkele plaatsen zag men *rusalki* als watergeesten, half vrouw, half vis. Zulke *rusalki* noemde men *faraonki*. *Rusalki* verschenen op aarde tijdens de week voor of na Pinksteren, wanneer de rogge bloeit (gewoonlijk dwaalden zij juist op dat moment door de rogge). Men kon ze ook zien in het water, in de bomen, op het veld, in het bos, op kruispunten, op een brug en op een kerkhof. Te voorschijn komend uit de wereld van de doden kropen zij, volgens de volksvoorstellingen, uit het water, uit bomen, van onder de aarde of uit de graven, kwamen zij uit de lucht naar beneden gevlogen, en keerden zij, na de hen toegestane tijd op aarde (één of twee weken), naar hun plaats terug: naar het water, de zee, het kerkhof, de bomen of de lucht, kortweg de andere wereld. In het algemeen werden de traditionele plaatsen waar zij verschenen, het water of de bomen, onder het volk beschouwd als overgangsplaatsen, uit de wereld van de doden naar de aarde en omgekeerd.

*Rusalki* konden terugkeren naar het huis waar zij voordien geleefd hadden, en zich daar verschuilen achter de oven of in de hoeken, maar zo een bezoek voorspelde niet veel

goeds. Om het huis tegen de *rusalki* te beschermen versierden de gelovigen het daarom op het feest van de Drievuldigheid met groene twijgen en geurige kruiden: zij geloofden dat het groen de *rusalki* verjoeg. Tussen de geesten van de overledenen en het groeien (de vegetatie) van gewassen is er in de volkscultuur in het algemeen trouwens een duidelijke band: niet zonder reden was de aankomst van de *rusalki* verbonden met het bloeien van de gewassen (of oorspronkelijk, blijkbaar, van de rozen). *Rusalki* beschermen het zaaisel en begunstigen het bloeien en de oogst. Maar zij kunnen de boeren ook schade berokkenen, wanneer zij het verbod hebben overtreden om op hun feestdag te werken. Dan vertrappen zij de gezaaide gewassen (of laten ze verdorren) en verschijnen er op de velden verschroeide cirkels. *Rusalki* zijn (evenals andere overledenen die een te vroege dood zijn gestorven) in staat de natuurelementen te beheersen: zij kunnen stormen, stortregens en hagelbuien ontketen, maar evengoed droogte doen neerdalen.

Wat het gedrag van de *rusalki* betreft, zei men dat ze 's nachts in het water spartelen, hun lange haren in het water kammen, op de takken van berken schommelen (en zich tot de mensen wenden met het verzoek om stof te geven voor hun kleding). Overdag kon men hen zien op het veld, waar ze buitelden in het gras, kransen vlochten, speelden en in de handen klaptten, zongen, schreeuwden, schaterden en in een kring dansten.

In sommige streken vertelde men dat *rusalki* geen schade berokkenen, maar de mens schrik aanjagen of grappen uithalen met hem. Maar op de meeste plaatsen geloofde men dat zij voor de mensen gevaarlijk zijn: zij achtervolgen hen, doen hen verdwalen, verstikken hen of kriebelen hen dood, lokken hen het water in en verdrinken hen, veranderen hen in dieren of in één of ander voorwerp. Men ontmoette hen overwegend 's nachts. Wanneer *rusalki* 's nachts het huis binnendrongen, ontrafelden en stalen zij het spinnel, het garen en het linnen, en begonnen zij zelf te spinnen. Een boreling, door een maaister achtergelaten op de grens tussen twee velden, konden zij meenemen.

Niet zelden hebben *rusalki* kleine kinderen, wat toch wel verwonderlijk is voor meisjes die vóór hun huwelijk gestorven zijn. Er waren verhalen over *rusalki*, die gezien werden met een kind op de arm en die diegenen beloonden, die zich om hun kind bekommerden. Zij kunnen mensenkinderen de borst geven en zorg dragen voor pasgeborenen die door vrouwen, die op het veld werken, worden achtergelaten. Maar aan de andere kant achtervolgen zij kinderen en straffen diegenen die in een bloeiend roggeveld opduiken tijdens de '*rusalnaja*': ze zitten hen achterna, kriebelen hen, verstikken hen met hun ijzeren borsten, ontvoeren hen of dwingen hen op hun eigen kinderen te passen. Kinderen die omgekomen of gestorven zijn tijdens de *rusalnaja*-week worden door de *rusalki* meegenomen.

Dezelfde middeltjes, die tegen alle boze geesten gebruikt worden, beschermen ook tegen de *rusalki*: een kruis, een gebed of een magische cirkel. Ook enkele gewassen zijn efficiënt: alsem, mierikswortel, knoflook e.a.

In Zuid-Rusland en in Oost-Polesië (Wit-Rusland) werden op de laatste dag van de *rusalnaja*-week speciale plechtigheden gehouden, die als doel hadden de *rusalki* naar de andere wereld te verdrijven, vanwaar zij gekomen waren. Deze plechtigheden werden '*het uitgeleide doen (de begrafenis, het verdrijven) van rusalka*' genoemd. Een groep meisjes doste een onder hen uitgekozen '*rusalka*' uit, tooide haar met één of meerdere kransen, bedekte haar soms volledig met groen, en deed haar 's avonds uitgeleide tot buiten het dorp naar een roggeveld, de rivier of het kerkhof. Ze namen dan de kransen af en gooiden deze in het water, of in het vuur of over de omheining van het kerkhof. Daarop liepen de deelnemers in alle richtingen uiteen, zodat *rusalka* hen niet kon achternazitten en kwaaddoen.

Het uit de literatuur van de romantiek bekende beeld van *rusalki* als drenkelingen, watnimmfen, die op de rivierbodem leven in kristallen paleizen, en die 's nachts op de oevers komen om hun haren te kammen, te zingen, te dansen, voetgangers in het water te lokken en

te verdrinken of dood te kriebelen, of als meisjes, die de liefde van aardse jongelingen zoeken en hen onmetelijke rijkdommen beloven, maar zich wreken op ontrouwe minnaars – dit beeld is, zoals we zien, slechts gedeeltelijk gebaseerd op werkelijke volksvoorstellingen.

Aleksey Yudin (naar Ljudmila N. Vinogradova)

Russalka's in het Slavische volksgelof // Rusalka. Lyrická pohádka o třech dějstvích. Na libreto Jaroslava Kvapila. Hudba Antonína Dvořáka. – Brussel/Bruxelles: De Munt/La Monnaie, 2008. – P. 83–86.

Les roussalkas dans la croyance populaire slave // Ibidem. P. 87–90.